

MEDIA JA KIELENTUTKIMUS

PIRKKO NUOLIJÄRVI

Aloitan omakohtaisella kuvauksella, josta moni keski-ikäinen tunnistanee itsensä¹:

Kun aamulla herään, ensimmäinen keskustelukumppanini on usein tietokone. Valmistelen opetusta tai kirjoitan artikkelia, lausuntoa, suositusta tai jotakin hallinnon tarvitsemaa tekstiä. Ellen kirjoita, luen, joko omalla tai vierailta kielillä joko ammattikirjallisuutta tai kaunokirjallisuutta. Sitten keskustelen yhden aikuisen ja yhden lapsen kanssa, luen sanomalehteä, kuuntelen hetken radiota. Joskus harvoin saatan avata television, jossa on tarjolla niin säitä, uutisia kuin ajankohtaisia ihmisiäkin sanoineen ja ajatuksineen.

Bussissa kuuntelen muiden puheita, jos he puhuvat. Joskus puhun itsekin. Töihin tultuani avaan sähköpostilaatikon ja vastailen viesteihin. Tätä teen muista tehtävistä riippuen myöhemminkin päivän aikana. Useimmat viestit ovat suomenkielisiä, joskus ruotsin- ja englanninkielisiä, joskus saksan- tai vironkielisiä. Olen myös erilaisilla listoilla, joista tupsahtelee viestejä päivän aikana tai jonne kirjoitan.

Päivän mittaan kirjoitan ja luen ja puhun eri-ikäisten kanssa. Opetan, osallistun kokouksiin, lounastan. Analysoin televisiokeskusteluja, katselen ja kuuntelen niitä ja kirjoitan niistä. Välillä vastaan puhelimeen tai jätän viestejä milloin kännyköihin, milloin puheposteihin. Illansuussa menen Alta Vistaan, josta haen yhtä ja toista. Sitä tietä saatan tavoittaa niin William Labovin kuin Suomen opetusministerinkin. En keskustele heidän kanssaan, mutta saan tietää, mihin he tällä hetkellä keskittyvät. Saatan myös lukea, mitä jokin yritys katsoo asiakseen tiedottaa, tai pistäydyn kollegan kotisivulla.

¹ Kirjoitus perustuu Kotikielen Seuran vuosikokouksessa 14.3.1998 pidettyyn esitelmään.

Illalla puhun perheenjäsenten kanssa, luen, kirjoitan tai pelaan erään šakkia, joskus harvoin katson televisiota. Keskustelen siitä, että pähkinähakki on varislinnut, että auton toinen etuvalo ei pala, että pianonvirittäjä tulee perjantaina, että naapurit on päässyt sairaalasta ja että joskus jonkun pitäisi siivota. Kuuntelen keskusteluja osallistumatta niihin. Ennen kuin nukahdan, luen Ilta-Sanomien urheilusivuja, Ydin-lehteä, Elo Veen runon tai Aino Kallaksen novellin. Lehteilen uuden runokirjan valkoisia sivuja ja tunnistan painomusteen tuoksun, aistin vanhan kirjan pölyn ja nautin siitä. Yöllä, unessa, kiipeän vuoren rinnettä enkä saa sanaa suustani.

Elämme kielessä, ja monet meistä myös elävät kielestä. Elämme kielessä yhä useampien välineiden ja kanavien kautta; elämme kuvassa ja kuvan vieressä; olemme mukana jossakin vuorovaikutuksessa, jossa emme aina oikeastaan ole mukana; meillä on jokin identiteetti ja meidät voi identifioida jopa sähköisesti. Päivittäisiin keskusteluihimme on rakennettu monta aikaa ja paikkaa, kohtaamme monta ihmistä ja ryhmää niin kasvokkain kuin sähköisessäkin vuorovaikutuksessa. Molemmissa olemme läsnä ja poissa, vuorotellen ja yhtä aikaa.

Kieliyhteisömme todellisuus näyttää siten hyvin toisenlaiselta kuin se ympäristö, jossa aikaisempien sukupolvien kielentutkijat analysoivat ja kuvasivat kieltä. Pirtin hämärä on vaihtunut verkkotupien hämäämään, kielen ja paikan yhteys on muuttunut. Vai onko?

YHTEISKUNNALLISEN TODELLISUUDEN MUUTTUMINEN

Suomalaisen poliittisen eliitin mielikäsite on viime vuosina ollut »tietoyhteiskunnan» käsite. Viime vuonna ilmestyneessä raportissa Opetusministeriön tietostrategioiden tilanne pohditaan tietoyhteiskunnan visioita ja todetaan, että suomalaista yhteiskuntaa tulee kehittää »elämänlaadun tietoyhteiskunnaksi». Lisäksi siinä sanotaan: »Tulee korostaa mieluummin oppivaa yhteiskuntaa ja ymmärrysyhteiskuntaa kuin tietoyhteiskuntaa sinänsä. Oleellista on kyky kritisoida, valita, käyttää ja soveltaa sekä jalostaa ja tuotteistaa tietoa.» Varoituksen sana annetaan myös, kun kehoitetaan »välttämään yksityisyyttä loukkaavan tietoyhteiskunnan toteutuminen eli orwellilainen isovelvi valvoo -yhteiskunta». (<http://193.167.100.19/raportit/visio.html>.)

Näistä sinänsä hyvistä periaatteista ja ohjeista huolimatta visiossa tuntuu hyvin konkreettisesti se, että tieto on jotakin, joka tulee käyttäjälle jostakin ja että hänen tulee suhtautua tähän tietoon jalostaen ja soveltaen sitä. Ajatuksen taustalta voi lukea siis myös suhtautumisen tekstiin ja puheenvuoroihin: joku antaa jotakin ja muut sitten soveltavat sitä. Käsitys vuorovaikutuksesta on varsin erilainen kuin esimerkiksi se käsitys, jonka keskusteluanalyysin klassikot ovat nostaneet aikanaan esiin: vuorovaikutukseen osallistuva vaikuttaa vuorovaikutukseen. Kiinnostavaa on myös se, että käsite tieto on ikään kuin tekstin tai puheenvuoron synonyymina, vaikka tiedämme, että lukemattomat tekstit ja puheenvuorot ovat jotain muuta kuin tietoa. Sekalainen informaatio ei vielä ole tietoa (vrt. Järvinen 1998).

Monet tutkijat ovatkin kritisoineet tätä tietoyhteiskuntaretoriikkaa ja yksioikoista näkemystä tiedosta ja sen valtateistä. Erkki Karvosen mukaan (1998) tietokonekaudella tiedon käsitteet muodostavat hierarkian: Ylimpänä on kokemukseen ja arvoihin perustuvaa

tietoa, viisautta, sen jälkeen tulee tulkittua ja ymmärrettyä tietoa, tietämystä, kolmantena on informaatiota, joka käsittää yhdistettyjä tietoalkioita ja tietorakenteita, ja neljäntenä ja alimpana on yksinkertaisia tietoalkioita, dataa. Karvonen toteaa, että datasta viisauteen johtava prosessointi on nimenomaan kontekstualisointia.

Koko prosessi voidaan Karvosen mukaan ajatella myös yhteisölliseksi. Eri tahoilla tehdään tietynlaisia havaintoja, jotka viestitään toisille tietäjille. Näin kukin tulee osalliseksi monenlaisesta informaatiosta, jota hän sulattelee mielessään. Nimittäin ne sulattelevat, jotka tulevat osallisiksi.

Myös muita kriittisiä ääniä uusmediauhoa ja tietoyhteiskuntaretoriikkaa vastaan on kuulunut. Kuluttajatutkimuskeskuksen tutkimuspäällikkö Mika Pantzar on monissa puheenvuoroissaan ja kirjoituksissaan todennut varsin suoraan sen, että kaikki kansalaiset eivät osallistu suureen suomalaiseen high tech -projektiin ja että esimerkiksi Internetin markkinoinnissa on paljon huijausta. Multimediakoneiksi saatetaan mainostaa laitteita, joiden kuvan- ja äänenkäsittelyominaisuudet ovat melkein olemattomat. Näiden puutteidenkin äärellä puhutaan silti monimuotoisesta interaktiivisuudesta. (Ks. esim. Sokala 1998.)

Kansalainen ei tietoyhteiskunnassakaan ole sen tasa-arvoisempi kuin aiemmissa yhteiskunnissa, vaan tietoyhteiskuntaretoriikassa ja sen yhteiskunnan todellisuudessa hän on yhä vastaanottaja, kuluttaja, ei juuri muuta. (Nevalainen 1998: 81–83.) Ajankohtainen, kriittisiä äänenpainoja sisältävä ja kuplia puhkova keskustelu onkin jatkunut jo muutama vuoden ajan ja jatkuu edelleen (ks. esim. Järvinen 1998, Kasvio 1998, Stachon 1998).

Yhteisöllisestä tiedonkäsittelystä päästään yhteisön käsitteeseen. Yhteiskuntateoreetikko Anthony Giddens puhuu aika- ja paikkasidonnaisuutta muuttavista irtaantumismekanismeista. Sosiaalinen kenttä verkostomaistuu: Sosiaaliset mallit ja instituutiot muuttuvat niin, että hierarkiat korvautuvat verkostoilla. Organisaatiot muotoutuvat uudelleen ja syntyy uusia organisoinnin tapoja. Giddensin mukaan huomio on siirtynyt makrotason rakenteista mikrotason käytäntöihin ja yksilöiden mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan elämäänsä. Kyse on yksilöiden valinnoista, jotka ilmenevät elämäntyyleissä ja yksilön tavoissa toteuttaa itseään. Tämä toiminta ei ole egoistista piirileikkiä, vaan se on tiiviissä ja välttämättömässä yhteydessä koko yhteiskuntaan. (Giddens 1992.)

Erilaiset näkökulmat tietoyhteiskuntaan kuvastavat pitkälle näkemyksiä ihmisten välisestä avoimesta dialogista tai kommunikatiivisesta toiminnasta, arvoista puhumattakaan. Virtuaalitodellisuuksien maailmassakin on tarkasteltava sitä, mitä vaikutuksia näillä todellisuuksilla on ihmis-, yhteisö- ja yhteiskuntaelämään. Käsitys tietoyhteiskunnan demokraattisuudesta on kiinnostava. Kommunikaation merkitystä korostetaan, mutta siitä huolimatta ihmisestä on alkanut tulla järjestelmää uhkaava ongelma sen vuoksi, että hänestä on yhä selvemmin tulossa epäkansalainen, joka on syrjässä monista kommunikaatiotilanteista (tästä ks. esim. Anttiroiko 1998). Voimmekin kysyä, kuka meistä on näissä kommunikaation prosesseissa osallisena ja millä painoarvolla? Myös kieliyhteisön rakentumisen kannalta tämä on erittäin kiinnostavaa.

MEDIA JA VUOROVAIKUTTEINEN IHMINEN

Yhtäältä meille siis vakuutetaan, että olemme osana suurta kansallista projektia ja kieliyhteisömme muutosta, toisaalta on helppo nähdä tämän high tech -projektin koskevan vain osaa kansalaisista. Annoinko siis elitistisen kuvan, kun alussa kuvaamallani tilanteella

esitin, että vuorovaikutustilanteemme ovat muuttuneet? Vääristelinkö kieliyhteisön ja kielimuotojen esiintymisehtojen luonnetta, kun toin tietokoneen osaksi päivittäistä vuorovaikutusta ja maalasin vuorovaikutustilanteiden kirjon, johon esimerkiksi aikaansa seuraavan kielisosiologin tulisi reagoida?

En vääristellyt, koska kuvaus on totta, mutta syyllistyin esittämään kapean kuvan suomalaisesta kieliyhteisöstä. Valitsin tarkoituksellisesti esimerkkihenkilölle tiettyjä taustamuuttujia, jätin huomiotta sen, että kieliyhteisössä on muitakin ryhmiä, niitä joiden suhde koneen tarjoamaan vuorovaikutukseen on huomattavasti monipuolisempi kuin esittämäni keskivertohelsinkiläisnaisen, ja niitä, joilla ei ole mitään suhdetta tämänkaltaiseen vuorovaikutukseen. Unohdin myös kasvokkaisen vuorovaikutuksen määrälliset erot: kotioloissaan liikuskelevan vanhuksen interaktiivisuus vähenee ratkaisevasti sitä mukaa kuin voimat pakenevat heiveröisestä ruumiista, ja peräkamarin pojan vuorovaikutusmahdollisuudet kapenevat kaupunkiin muuttaneiden nuorten naisten mukana. Toisaalta: yhtä hyvin he kuin jotkut muutkin voivat lisätä kontaktejaan Internetin kautta. Vuorovaikutusstereotypioita ei siis kannata niitäkään rakennella.

Tyypittely ja luokittelu on kuitenkin yksi tapa hahmottaa tätä maailmaa, vaikka kykenisimme koskettamaan vain ilmiöiden pintaa. Trenditieto ry ja Yleisradion Yleisötutkimus ovat parina viime vuotena selvittäneet suomalaisten elämäntapoja, nykyistä mediakulutusta sekä kiinnostusta ja asenteita uusmedioita kohtaan. Selvitys on 2 000 hengen otokseen pohjautuva tilannekatsaus. Vuoden 1998 analyysissä saatiin esiin kahdeksan erilaista kuluttajatyyppeä (Uusmedia 98).

Raivaajat ovat alle 35-vuotiaita miehiä, vajaan puolet opiskelijoita, ja innokkaimpia kokeilemaan uutta teknologiaa. Huvittelunhaluiset nuoret taas ovat alle 25-vuotiaita miehiä ja kaupunkilaisopiskelijoita, jotka ovat kiinnostuneita pelaamisesta ja palveluista. Menestyjät, etupäässä 25–34-vuotiaita pääkaupunkiseutulaisia ja suurkaupunkilaisia, ovat monipuolisia mediakuluttajia, jotka valitsevat itse palvelunsa. Mukavuudenhaluiset ovat perhekeskeisiä, pienemmissä kaupungeissa asuvia, perinteistä elektroniikkaa omistavia henkilöitä, jotka ovat kiinnostuneita selaamaan Internetiä tv:n kautta. Älyköt ovat 25–44-vuotiaita perhekeskeisiä kaupunkilaisia, jotka lukevat paljon ja suhtautuvat varovaisen myönteisesti uusmediaan. Väliinputoajat ovat yli 35-vuotiaita naisia, jotka asuvat maaseudulla tai pienissä kaupungeissa, joiden tärkein media on radio ja joita uusmediasovellukset kiinnostavat varsin vähän. Kulttuurinharrastajat taas ovat yli 35-vuotiaita lapsettomia, korkeasti koulutettuja virkanaisia, joiden kiinnostus uusiin medioihin on laimeaa. Ja viimein: Perinteiset ovat yli 45-vuotiaita, pääosin työelämän ulkopuolella olevia naisia, joiden tärkein media on radio ja jotka jossain määrin seuraavat myös television kotimaisia elokuvia.

On muistettava, että selvitys on tarkoitettu palvelemaan viestimiä, mainos- ja media-toimistoja sekä kaikkia televiestinnän alalla toimivia tai telepalveluita hyväksi käyttäviä yrityksiä. Siksi epäilemättä korostuvat tietyt, välineiden omistamista koskevat seikat. Kiinnostavaa on myös se, miten eri tavoin medioihin suhtautuvia nimitetään. Oletusarvo on uusmediamyönteinen: Raivaajista, huipulta, edetään Menestyjiin, jotka ovat ns. hyviä mediakuluttajia, nimillä Väliinputoajat ja Perinteiset taas kuvataan niitä kelkasta pudonneita, jotka kuuntelevat vain radiota.

Kenties hyvinkin kaupallisiin tavoitteisiin pyrkivä selvitys tarjoaa kuitenkin yhdenlaisen näkökulman ja mahdollisen luokituslähtökohdan myös kieliyhteisön tutkimukseen. ▷

Jos kielisosiologisen tutkimuksen tehtävänä on selvittää uudenlaisen kieliyhteisön järjestyntymisen luonnetta ja seurauksia, voisimme alustavasti lähteä tästä luokituksesta liikkeelle sillä perusteella, että eri ryhmiin kuuluvien sosiaalinen verkko näyttäisi poikkeavan toisistaan. Voimme kysyä, onko tällä seikalla merkitystä esimerkiksi kielimuotojen eriytymisen kannalta. Jälleen, kuten niin monesti ennenkin sosiolingvistiksessä tutkimuksessa, olemme toisiinsa kietoutuneiden taustamuuttujien äärellä. Yksi muuttuja ei määrää sitä, millainen kielimuoto tai millainen kielellinen maailma asianomaisella yksilöllä on. Suhde eri medioihin ei välttämättä jaa ihmisiä erilaisiin puhujaryhmiin, vaan suhteen takana piilevät samat vanhat muuttujat kuin ennen: ikä, sukupuoli ja koulutus. Tästä voi seurata, että myös eriytymisen perusteet ja tietyn kielellisen elämän esiintymisehdot ovat kenties edelleen samoja kuin ennen tietoyhteiskuntaakin.

Silloin kun elettiin antiikin kaupunkivaltioissa Ateenassa ja Kreikassa, poliittiseen elämään eli retoriseen toimintaan eivät osallistuneet naiset, orjat eivätkä veroja maksamattomat miehet. Uuteen hyperavaruuteen on pääsy niillä, joilla on pääsy. Kaikilla on kieli. Syntyykö uutta kielellistä eriytymistä siksi, että assosiaatiomahdollisuudet ovat erilaisia? Syntyykö uusia eriytyneitä ryhmiä? Mitä tapahtuu kielille, kun ne joutuvat verkkoon, jossa on sekä nimellistä että anonyymia puhetta, jossa kuva tulee osaksi tekstiä ja teksti osaksi kuvaa tai jossa kuva on teksti? Ja miten verkko ja tämä toinen todellisuus ovat vuorovaikutuksessa keskenään?

Harri Mäkinen kirjoitti jo vuonna 1994 verkossa siitä, mitä toimittajan tulee osata vuonna 1999:

Hypermedialehdessä toimittajan on siis ymmärrettävä, mihin käytettävissä oleva tallennus- tai tiedonsiirtokapasiteetti riittää. Hänen on osattava kysyä itseltään, kuinka monta kymmentä sekuntia ääntä tai elokuvaa hän voi juttuunsa liittää. Hänen on tiedettävä, millaisilla välineillä vastaanottajat lukevat jutun: esimerkiksi mil-laista grafiikkaa vastaanottajien laitteet voivat käyttää. Yksinkertaisesti: hänen on tunnettava tietotekniikka, jos ei perusteellisesti niin ainakin auttavasti. Mieluiten perusteellisesti. (Mäkinen 1994.)

Muutettavat muuttaen: olemme tulleet uudenlaisen kielisosiologisen tilanteen äärelle. Sosiolingvistin on kuitenkin, kuten aikaisemminkin, tunnettava se yhteisö, jossa hän kiel-tä koskevaa analyysiaan tekee.

PUHUTUN JA KIRJOITETUN SUHDE VERKKOVUOROVAIKUTUKSEN NÄKÖKULMASTA

Kieliyhteisön rakentumisesta siirryn lähemmäs kielenkäyttöä. Vielä kiinnostavampaa kuin pohtia muuttujien asemaa nykytilanteessa on pohtia yksityiskohtaisemmin kielen variaatiota tässä verkon ja muun maailman dikotomiassa tai niiden yhteisessä elämässä.

Tekstiä ja puhetta on tarjolla erilaisessa ympäristössä kuin ennen ja useimmille meis-tä sitä on myös tarjolla paljon enemmän kuin ennen. Erilaisuutta ei kuitenkaan liene tarpeen korostaa, koska monet asiat näyttäisivät olevan merkillisen ennallaan ja vaativan samaa pohdintaa kuin aikaisemmassakin kieliyhteisössä oli tarpeen, ei ainakaan ennen kuin tämän uuden kieliyhteisön luonnetta on eritelty tarkemmin.

Kielimuotojen suhteet ovat murroksessa — niin kuin ne tarkkaan ottaen ovat aina —, mutta muutokset eivät johdu vain verkosta, vaan siitä, että moni muukin asia muuttuu samaan aikaan. Lähestyn tätä asiaa muutamien esimerkkien avulla.

Kun verkosta puhutaan, korostuu usein se, että verkon kieli on toinen kuin tämän reaalityodellisuuden kieli. Tämä on vahva yleistys, jolle voi tietenkin löytää tukea monista esimerkeistä — esimerkiksi siitä, miten sähköpostinkäyttäjien tai irkkaajien kieli on irtautunut kirjoitetun kielimuodon konventioista, kuten tuonnempana tulee puheeksi. Haluaisin kuitenkin seuraavin esimerkein havainnollistaa, miten veteen piirretty verkon ja muun vuorovaikutuksen välinen viiva voi olla.

Ensimmäinen esimerkki on suoraan verkosta, Lätkäkingin Viikon Coolista, johon törmäsin tunnistamatonta polkua pitkin etsiessäni jotakin aivan muuta. Oheisessa esimerkissä on vain kyseisen sivun teksti, ei sen reunamilla olevia kuvia eikä linkkitekstejä.

Viikon Cool

Maanantai 16.02.1998

Lätkä alkaa jo
olemaan Suomen
kansallispeli, mutta
ainoatakaan täysin
killeriä lätkäsaattia ei
Suomesta vielä löydy.
Vuodesta 96 toiminut
Kiekkopesä yltää
kuitenkin kiitettävään
arvosanaan. Tasokas
uutisointi,
konstailemattoman
tyylikkääts grafiikat ja
helppokäyttöisyys
saavat lätkäfanin
pistämään
Kiekkopesän
bookmarkeissa
korkealle. Ainoan
miinuksen
Kiekkopesälle voi
antaa bannereiden
sijoittamisesta keskelle
etusivua, mikä ei ole
kovin viileää.

Tässä esimerkissä näkyy hyvin se, miten konteksti vaikuttaa siihen, millaista kieltä käytetään ja mikä ylipäättään on mahdollista. Virtuaalimaailmassa englannin kielen läsnäolo on ilmeinen ja odotuksenmukainen. Toisaalta on havaittavissa elimellinen kirjoite-

▷

tun ja puhutun rinnakkainelo: *konstailemattoman tyylikkaiden grafiikoiden rinnalla lätkäfani* on täysin kotonaan. Konteksti vaikuttaa myös siihen, mitkä sanat ovat luontevia: lätkäfani pistää Kiekkopesän *bookmarkeissa korkealle*. Käyttäjä ymmärtää tämän fyysisen paikan korostuksen: tärkeimmät webbipaikat ovat tietenkin aina ylimpänä Bookmark-valikossa, jotta ne voi sieltä nopeasti näpätä käyttöön. *Killeri lätkäsaitti* on tässä yhteydessä luontevaa puhetta. Nettikansa puhuu nettikansan kieltä.

Tämän rinnalle haluan tuoda puhetta kokonaan toisesta kontekstista. Pari vuotta sitten tein muistiinpanoja Kauppätieteellisen Yhdistyksen kokouksessa, joka pidettiin Nokiasa ja jossa puhujina oli Nokian johtajia. Jorma Ollilan ja Pekka Ala-Pietilän puheesta poimin muutamia esimerkkejä, joiden kaltaisia vilisi heidän puheessaan kaiken aikaa:

- * tämä nyt on se selvemmin kommunikoitu value, se on se draiveri
- * oli jonkinlaisessa manageriaalisessa positiossa jossain yrityksessä
- * perusmanagementjärjestelmät on kunnossa
- * leadershipin luominen on tärkeää
- * kyl se on händikäppi ku vertaa kilpailijoihin
- * tärkeää on, että paikallinen customer-interface pystytään suuntaamaan ja toteuttamaan
- * jne.

Jorma Ollila ei puhu näin Kulttuurirahaston juhlassa eikä hän myöskään kirjoita näin, jos hän nyt kovin paljon suomeksi kirjoittaa. Olennaista onkin ympäristö: sekä Nokian infrastruktuuri että lätkäfanin verkkomaailma ovat kumpikin elimellisessä kosketuksessa englantiin, ja tämä kosketus näkyy, kun he kirjoittavat tai puhuvat suomeksi. Kielellisen ympäristön raja ei siten kulje verkon ja muun maailman välillä, vaan kontekstin tarjoamat ehdot toimivat yhtä lailla, oli kanava ja väline mikä tahansa.

Sähköpostiviestit ovat toinen paikka, jossa puhe ja kirjoitus kohtaavat toisensa uudella tavalla. Ne ovat myös paikka, jossa verkon interaktiivisuus muistuttaa kasvokkaista vuorovaikutusta. Kun toinen ehdottaa tapaamista tiettyyn aikaan tiettyssä paikassa ja toinen vastaa siihen »Sopii, Pirkko», on vuoronvaihto käynyt yhtä näppärästi kuin jos olisi almanakat kädessä kohdattu käytävällä. Kenties ensimmäinen vielä kuittaa: »Nähdään sitten», ja näin pikku keskustelu tapaamisen ajankohdasta pääsee loppuun.

Pirjo Alatalo on tutkielmassaan analysoinut yhden yrityksen sähköpostiviestintää (ks. Alatalo 1996). Hänen mukaansa tilanteenmukainen kielenkäyttö näkyy hyvin myös sähköpostiviesteissä. Viestien kirjoittajat käyttävät kirjoitetun kielen konventioita tai ovat hyvinkin puhekielisiä aina sen mukaan, kenelle kulloinkin kirjoitettu puhe osoitetaan. Työtoverille puhutaan postitse eri tavoin kuin yrityksen ulkopuoliselle keskustelukumppanille:

- A: Huomenta. Jäi eilen vähän epäselväksi, että teetkö sinä koneelle polaritin logon vai tekeekö sen joku muu.
- B: Yritän keretä tehdä logon jossakin vaiheessa, kun kerkiän.
- A: Jeps, ei mitään paniikkia. Ihan hyvä vain tietää, että asia on menossa eteenpäin. Palailaan.

Viesti ei sisällä alku- eikä loppu-tervehdystä, ei myöskään nimiä muuten kuin osoite-

paneelissa. Vuorovaikutus näyttää toimivan erittäin hyvin. Ulkomaailmaan taas puhutaan usein yhtä muodollisesti kuin aiemminkin, kun kirje kulki maapostitse tai telekopiona. (Vrt. myös esim. Schmitz 1997.)

Kolmas esimerkki on irkkaajien eli internetjuttelijoiden maailmasta (Irc = Internet Relay Chat). Irkkaajien kielimuodossa on liittymäkohtia tietokoneohjelmoinnin kieleen ja sen merkkeihin, mainoskieleen, graffiteihin ja sarjakuviin, kuten aiheesta seminaarityön tehnyt Tuija Veintie toteaa (Veintie 1997). Kirjoittamisen konventiotkin ovat siten toiset kuin olemme tottuneet. Esimerkiksi iso kirjain on varattu huutamiseen, ei virkkeiden alun osoittamiseen, kuten usein sähköpostiviesteissäkin. Kieliopillisiin seikkoihin ei kiinnitetä huomiota; jos typoilua, lyöntivirheitä on paljon, toiset irkkaajat voivat huomautella ja pilaila kirjoittajan kustannuksella. (Ks. Veintie mts.)

Irkkaamisella on myös vuorovaikutusta tukeva merkitys, niin kuin eräs Veintien aineiston irkkaaja toteaa:

Sillon ku mä alotin, niin mä seurasin aika paljon keskustelija, että mä en ollu kovin spontaani keskustelija. Mut se on nyt mun mielestä kyllä muuttunu. — Mikä on sinänsä ihan hyvä, koska sitä mä kaipaen. Tai siis mä oon yrittänyt kehittää sellasta itsessäni. — Ainakin sellaset ystävät, jotka ei irkkaa ja mitkä on tuntenu mut kauan, niin on sanonu, että musta on tullut puheliaampi ja silleen avoimempi.

Nonverbaali viestintä on tärkeää, siksi tarvitaan merkkejä sen osoittamiseen. Irkkaaja, toisin kuin tavallinen sähköpostinkäyttäjä, myös odottaa hymiöiden käyttöä:

Monesti hämää, jos joku on olevinaan iloinen, mut se ei käytä siinä hymiötä... mua niinkun häirittee, jos se ei käytä sitä. Se ei niinkun ole oikeesti kuitenkaan ilonen. Siihen on niin tottunu, että se pitäis olla siellä.

Näiden esimerkkien valossa tulemme kieliyhteisön kannalta keskeisen asian, normien muodostamisen, äärelle. Irkkaajan puheenvuoro osoittaa, että myös tässä kontekstissa on hyvinkin tiukka normisto, johon yhteisöön kuuluva sitoutuu ja jota noudattaa. Normista poikkeamista katsotaan karsaasti.

Internetissä on kenelle tahansa avoimia keskustelukanavia. Talk taas on kahden, kolmen tai neljän käyttäjän välinen yhteys, joka perustuu henkilökohtaiseen kutsuun ja siihen vastaamiseen. Normit näkyvät siis siinäkin, kuinka suuri keskusteluryhmä saa olla, ja mielekkään vuorovaikutuksen ehtoja säädellään niin verkossa kuin sen ulkopuolellakin. Esimerkiksi TahitiBar ei löydy kanavia selattaessa; kuka tahansa ei siis voi liittyä irkkaamaan siellä, vaan tieto kanavasta on saatava kasvokkaisviestinnässä luotettavan henkilön välittämänä.

Kielen vahvan läsnäolon luulisi tyydyttävän kielentutkijaa. Aineistosta ei ole pulaa. Toisaalta voimme kysyä, onko kielen merkitys vähentynyt. Onko kieli enää relevantti vai miten kielentutkijan tähän maailmaan nyt oikein pitäisi asettua? Pitäisikö kielentutkijoidenkin lakata tutkimasta kieltä, koska se näyttäisi olevan niin pieni osa tätä hypertodellisuutta? Onko kaikki muu nyt jotenkin olennaisempaa? Vai mistä me puhumme, kun puhumme uudesta todellisuudesta, uudesta viestintäympäristöstä?

Ainakin tekstintutkijoita mietityttää se, että hypertekstin sanotaan olevan osittain toi-

nen kuin tekstin. Hyperteksti esittää informaatiota ei-lineaarisesti solmujen ja linkkien avulla. Teksteissä on linkkejä toisiin teksteihin. Hypertekstille on tyypillistä interaktiivisuus ja assosiativinen tiedonhallinta, siinä ei ole määrättyä etenemisjärjestystä, ei alkutai loppupistettä. Käyttäjä voi liikkua järjestelmässä joustavasti mutta voi helposti eksyä hyperavaruuteen. Kognitiivisesti hypermedia on kuormittava; käyttäjä joutuu pitämään mielessään monia asioita yhtä aikaa.

Kuulostaako tutulta? Eikö alussa kuvaamani erään naisen päivä jossain mielessä muistuta tätä kuvausta? Eikö painetun ja puhutun suhde muistuta tätä kuvausta? Aika- ja paikkarajaisuutta ei ole. Viime vuosina onkin ryhdytty käymään vilkasta keskustelua siitä, onko tekstillä ja hypertekstillä sittenkään niin suuri ero. Monet asiaa pohtineet ovat sitä mieltä, että kyseessä on yhtäkaikki teksti (ks. esim. Aarseth 1994, Rapo 1998).

Voimme siis periaatteessa pitäytyä niihin lähtökohtiin, jotka tunnemme ennestään. Aineisto on vain hieman muuttunut. Ajattelen siis esimerkiksi, että yksi mahdollinen näkökulma uuteen todellisuuteen on sosiolingvistinen näkökulma. Kieliolojen tutkiminen ja kieltä ja vuorovaikutusta koskevien oikeuksien tarkastelu voisi olla kielisosiologisen tarkastelun tärkeimpiä tehtäviä tässä uudessa maailmassa. Tekstintutkija taas löytää edestään samat ongelmat kuin ennen: millaista tekstiä mihinkin ympäristöön kannattaa rakentaa (vrt. Heinonen 1998), miten teksti rakentuu, miten edetä tekstin sisällä loogisella tavalla, miten otsikot (= linkit) suhteutuvat allaan olevaan tekstiin (vrt. Rapo 1998) jne. Tässä virtuaalisosiolingvistiikassa kielentutkijan tehtävät ovat uudet ja monet, mutta asetelma on periaatteessa sama kuin ennen: miten missäkin tilanteessa puhutaan, mikä muuttuu ja millä ehdoin. Uusi ympäristö vain vahvistanee käsitystämme kirjoitetun ja puhutun muodostamasta jatkumosta. Olennaista ei ole puhuttu eikä kirjoitettu kieli, olennaista on kieli.

VANHA MEDIA JA VUOROVAIKUTUS

Monille ihmisille mediatodellisuus on nimenomaan radion ja television tarjoamaa todellisuutta, kuten Uusmedia 98 -selvityskin osoittaa. Kielentutkijalle nämä viestimet ovat edelleenkin varsinainen runsauden sarvi, ja vanhoistakin medioista on tähän mennessä ehditty kirjoittaa sangen vähän.

Norman Fairclough on esittänyt kokoavasti käsityksensä kriittisen media-analyysin mahdollisuuksista ja kiinnostuksen kohteista (ks. Fairclough 1995: 32–34). Hänen mukaansa mikään yksittäinen tutkimus ei voi lähestyä aineistoaan kaikista näkökulmista, kyseessä on pikemminkin visio tutkimusohjelmasta. Tähän käsitykseen on helppo yhtyä, kun Fairclough'n esittämää listaa lähestyy.

Fairclough'n mukaan laajamittaiset yhteiskunnan ja kulttuurin muutosprosessit ovat manifestoituneet mediadiskurssin muutoksiin. Siksi aineistoa valittaessa ja analysoitaessa tulisi perehtyä sekä vaihteluilmiöihin että vaihtelemattomuuteen eli siihen, miksi jokin ei muutu ja miksi esimerkiksi televisiokeskustelun rakennetta on vaikea muuttaa. Toiseksi media-aineiston analyysin tulee sisältää niin tekstuaalisten kuin visuaalistenkin ainesten tarkastelua. Kolmanneksi tekstien analyysin ohella tulee perehtyä tekstin tuottamisen prosesseihin. Neljänneksi kulloinenkin tutkittava mediadiskurssi tulee liittää laajempaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin ja ottaa huomioon vallan ja ideologioiden väliset suhteet. Viidenneksi on otettava huomioon intertekstuaalisuus, jolloin pääsee esille se, miten mediatekstit ovat genrejen ja diskurssien sekoittumia, mikä taas näkyy muun muassa eri-

laisina kielellisinä piirteinä. Kuudenneksi tekstejä on tarkasteltava niiden monifunktioisuuden näkökulmasta. Seitsemänneksi tekstien lingvistisen analyysin tulee sisältää eritasoisia analyyseja, kuten ääntämystä koskevaa, leksikaalista ja kieliopillista analyysia sekä skeemaa koskevaa analyysia. Ja lopulta mediadiskurssi on nähtävä sekä sosiokulttuurisen ympäristönsä tuotteena että sen muokkaajana ja muuttajana.

Fairclough'n esittämä kunnianhimoinen lista sisältää monia vaatimuksia mediadiskurssin tutkimukselle, joista monia suomalainenkin tutkimus on jo koskettanut (tutkimuksesta tarkemmin ks. Nuolijärvi ja Tiittula 1997: 16). Vaikka kaikkea ei yksi tutkimus koskaan voikaan saavuttaa, yksi analyysille asetettavista vaatimuksista on kuitenkin selvästi toistuva: yksityiskohtainen analyysi on välttämätöntä, jotta voitaisiin päästä monien muiden mainittujen seikkojen jäljille. Selvää on myös se, ettei lingvistinen analyysi, esimerkiksi erilaisten kielellisten piirteiden erottelu, riitä.

Olellainen kysymys nähdäkseni onkin, mitä kielellä vanhassa mediassa tehdään ja miten keskustelu rakentuu. Sen analysoiminen on kielentutkijan tekemän mediatutkimuksen perustarkoitus. Itsestään selvä on siten Fairclough'n seitsemäs tavoite. Erityisen vakavasti on syytä ottaa myös kolmas ja kahdeksas tavoite: millainen on tekstin tuottamisen prosessi ja mitä radio- tai televisiokeskustelu kertoo sosiokulttuurisesta ympäristöstään, suomalaisesta julkisuudesta.

Erilaisten näkökulmien huomioon ottamisesta huolimatta oletan, että kielentutkijalle juuri keskusteluanalyysin konsepti on olellainen ja tärkeä. Jos voimme nimittäin olla yhtä mieltä siitä, että puheen jäsentyminen on osa toiminnan ja rakenteen välistä dialektista suhdetta yhteiskunnassa (ks. esim. Heritage 1996: 292), voimme ymmärtää analyysin tarkkuuden tärkeyden esimerkiksi institutionaalisuuden käsitettä pohdittaessa: »instituutiot puhutaan olemassa oleviksi viime kädessä paikallisissa keskustelusekvensseissä ja vain niissä» (Heritage mts. 290). Vaikka siis toimittajainstituution edustajat suunnitelmiseen puuttuvat televisiokeskustelun sekvensseihin ikään kuin etukäteen, katsojan ja tutkijan kannalta olellainen on aina itse keskustelu.

Tällainen lähestymistapa on jossain määrin emansipatorinen. Kielentutkija voi analyysillaan pyrkiä herättämään keskustelua siitä, voisiko suomalainen televisiokeskustelu olla kiinnostavampi kuin nyt, voisiko se toteutua toisin ja mitä toimia toisin toteuttaminen vaatisi. Esimerkiksi televisiokeskustelua tutkiessaan kielentutkija liikkuu — kieleen keskittyessäänkin — koko ajan useammassa todellisuudessa, mutta se, mitä Esko Aho tai Paavo Lipponen sanoivat tv-keskustelussa toisilleen ja katsojille, on yhä edelleen kiinnostavaa riippumatta siitä, miltä he näyttivät tai missä käsiään pitivät. Kielellä ja sen yksityiskohteisella analyysilla on edelleen keskeinen merkitys, kun pohditaan kieliyhteisön vuorovaikutusta.

LOPUKSI

Olen edellä valottanut kielentutkijan näkökulmia 2000-luvun kynnyksellä. Tehtävien tulevaa luonnetta on vaikea ennustella, mutta tärkeää on se, että kielen ja kielellisen vuorovaikutuksen tutkimus on osaltaan profiloimassa käsitystä virtuaalimaailman tekstistä ja vuorovaikutuksesta.

Kielentutkimuksen profiilia lienee juuri tällä hetkellä melko helppo terävöittää. Yhä enemmän keskustellaan siitä, miten asioita verkossa esitetään, ei vain siitä, että asioi-

ta esitetään verkossa. Intoilun aika on ohi, ja nyt on ikään kuin järjestäytyneen verkkoyhteiskunnan muotoutumisen aika. Se merkitsee muun muassa myös sitä, että käytettyyn kieleen ja tekstien tuottamiseen kiinnitetään yhä vakavampaa huomiota. Koneen ja ihmisen vuorovaikutuksen onnistuminen on kielestä kiinni, ja koneen välityksellä ihmiset voivat onnistua vuorovaikutuksessaan, jos heillä on kieli. Kieliyhteisön vuorovaikutuksen ehdot ovat siis voimassa kuin silloin ennen.

Kielentutkijan ei tarvitse olla muuta eikä hän voi muuttua muuksi kuin on. Kielentutkimus ei myöskään ole mikään täyden palvelun talo, jossa palvellaan niin herrat kuin narritkin. Kielentutkijan tehtävä on tutkia kieltä. Tämä ei tarkoita sitä, että kielentutkija voi tutkia kieltä maailmasta irrallaan, ettei hän tarvitsisi muita. Päinvastoin, kielentutkijan on oltava kuin uuden ajan toimittaja, tarmokkaasti tutustumassa niihin maailmoihin, joissa kieltä kulloinkin käytetään. Ja meidän tehtävämme on analysoida kieltä siinä ympäristössä, jossa kieltä käytetään. Myös verkossa. Kukaan muu ei tee sitä puolestamme.

Palaan siihen, mistä lähdin liikkeelle. Kaupunkilaisen akateemisen naisen kielellinen kokemusmaailma on systematisoitavissa kielitieteen keinoin, liikkui pa esimerkiksi sitten sosiaalisissa verkoissaan millä kanavalla tahansa. Systemaattisen havainnoinnin, kurinalaisen empiirisen analyysin ja näiden pohjalta tehtyjen päätelmien rakentaminen onkin nähdäkseni juuri kielitieteen vahvuus, ja tämän kautta se voi ehkä antaa mediatutkimukselle jotakin. Sen sijaan, että kielitiede pyrki matkimaan muiden lähestymistapoja, se voi vanhoilla ja vankkoilla keinoillaan, erilaisten yksityiskohtaisten analyysien avulla, etsiä vastauksia moniin kieliyhteisössä esitettäviin kysymyksiin. Uusi ja vanha media on meille hämärän pirtin jatke, jossa ihminen on kuitenkin se, joka jotakin toiselle sanoo. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Sörnäisten rantatie 25, 00500 Helsinki

Sähköposti: *pirkko.nuolijarvi@domlang.fi*

LÄHTEET

- AARSETH, ESPEN J. 1994: *Nonlinearity and literary theory*. – P. George Landow (toim.), *Hyper/text/theory*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- ALATALO, PIRJO 1996: *Oisko mun tarttenu maksaa teräsmyyntin ale siitä kaupasta?* – Puhutun kielen varianttien esiintyminen Outokumpu Polarit Oy:n sähköpostiviesteissä. Suomen kielen ja viestinnän sivututkielma. Helsingin kauppakorkeakoulun kielten ja viestinnän laitos.
- ANTTIROIKO, ARI-VEIKKO 1998: Tietoyhteiskunnan kansalainen. Yhteiskuntafilosofisia ja teoreettisia näkökulmia kansalaisten osallistumista ja osallisuutta koskevaan keskusteluun. <http://www.uta.fi/~kuaran/sosio.html>.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1995: *Media discourse*. Edward Arnold, London.
- GIDDENS, ANTHONY 1992 (1990): *The consequences of modernity*. Cambridge Polity Press, Cambridge.
- HEINONEN, ARI 1998: Sanomalehdistö ja internet. <http://www.uta.fi/jourttutkimus/raportit/>

slyht.html.

- HERITAGE, JOHN 1996: Harold Garfinkel ja etnometodologia. Gaudeamus, Helsinki.
- JÄRVINEN, PETTERI 1998: Tietoyhteiskunta tulee, mutta mitä se tekee? HS, Kuukausiliite, maaliskuu 1998.
- KARVONEN, ERKKI 1998: Informaation metaforat. Tietoyhteiskuntaretoriikan perustavien käsitteiden analyysia ja kritiikkiä. <http://www.uta.fi/~tierka/infme.htm>.
- KASVIO, ANTTI 1998. Tietoyhteiskunta kaikkien ulottuville. HS 8.6.1998.
- Lätkäkingi. Viikon cool. Maanantai 16.02.1998. <http://www.serveri.net/cool.html>.
- MÄKINEN, HARRI 1994: Mitä toimittajan on osattava vuonna 1999? Oman väliseen tuntemus uusissa viestimissä. harri@svt.great.fi.
- NEVALAINEN, RISTO 1998: Toimijat tietoyhteiskunnassa. Käytännön kehityksen kuva kohdemaissa. SITRA 166, Helsinki.
- NUOLIJÄRVI, PIIRKKO – TIITTULA, LIISA 1997: Televisiokeskustelun agenda. Yleisradio, Yleisötutkimus, Tutkimukset 1/1997, Helsinki.
- Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunnan tietoyhteiskuntavisio. <http://193.167.100.19/raportit/visio.html>.
- RAPO, HANNA-MARI 1998: Hyperteksti yrityksen sisäisessä viestinnässä. Esimerkkinä ICL Data Oy:n sisäiset www-sivut, Sissi. Suomen kielen ja viestinnän pro gradu -tutkielma. Helsingin kauppakorkeakoulun kielten ja viestinnän laitos.
- SCHMITZ, ULRICH 1997. Neue Kommunikationsformen in neuen Medien. – Deutsch als Fremdsprache. 34. Jahrgang, Heft 1 s. 36 –45.
- SOKALA, HANNU 1998: Huomisen kauheat visiot. HS 24.1.1997.
- STACHON, KARI (toim.) 1998: Näkökulmia tietoyhteiskuntaan. Gaudeamus, Helsinki.
- Uusmedia 98. <http://www.trenditieto.fi/uusmedia.htm>.
- VEINTIE, TUJJA 1997: Kantabaari verkkoavaruudessa – Internet Relay Chat #TahitiBar-kanavan asiakkaiden kohtaustapaikkana. <http://www.jyu.fi/~tmveinti/semma/sem.htm>.